

CONSIDERAȚII REFERITOARE LA NOȚIUNEA DE VIOLENȚĂ, VICIU DE CONSIMȚĂMÂNT

Lect. Univ. drd. **Ada Hurbean**, Catedra de Drept, Facultatea de Drept și Științe Sociale, „Universitatea 1 Decembrie 1918” Alba Iulia

We have chosen to present a few reflections regarding the duress because of the importance and the impact of this notion to law, in general. During the presentation of the notion's evolution and psychological mechanisms which underline it, the duress is pointing out to have a comprehensive sphere which emphasizes the initial meaning of this notion.

Sanționarea juridică a violenței, în genere, și a violenței fizice, în special, a apărut ca o reacție socială. Nevoia societății de a-și proteja membrii împotriva oricăror forme de constrângere și a consecințelor acestei constrângeri a îmbrăcat forme diferite, plecând din planul dreptului civil și ajungând în acela al dreptului penal. Sub aspectul dreptului privat, civil, în speță, acest concept a evoluat de la delict la viciu de consimțământ. În fapt, această evoluție trebuie privită pe mai multe planuri sau direcții, deoarece, odată cu conturarea celor două mari ramuri de drept, dreptul public și ce privat, violența a ajuns să fie reglementată diferit.

Trebuie să avem în vedere faptul că dreptul penal modern este de factură relativ recentă în comparație cu cel civil care își are rădăcinile în dreptul roman, așa încât violența, ca delict de drept privat, o vedem astăzi ca o reglementare de graniță între dreptul public și dreptul privat. Metus rămâne, în epoca romană, un delict, chiar dacă sancțiunea sa este una pecuniară, alături de tâlhărie (rapina), dolus, fraus creditorum.

După unii autori¹ teama se configurează ca viciu de consimțământ în epoca lui Justinian. Totuși, dacă avem în vedere motivul anulării actelor juridice civile încheiate sub imperiul violenței, atunci ar trebui să plasăm violența viciu de consimțământ, în forma și accepțiunea sa actuală, ca luând naștere în momentul creării codurilor civile moderne. Urmând firul istoriei, codurile civile burgheze au fost ecoul în plan juridic al Revoluției franceze și a Declarației drepturilor omului și cetățeanului care au adus în prim plan drepturile și libertățile individuale. În fapt, toate viciile de consimțământ aduc atingere principiului libertății de exercitare a drepturilor subiective civile.

Un act juridic valabil este acela care exprimă o voință juridică liberă. Astfel, constrângerea prin violență a unei persoane în scopul de a-și manifesta într-un anumit sens voința, încalcă evident libertatea persoanei, aceasta acționând împotriva intereselor și aspirațiilor sale legitime. Manifestarea de voință exteriorizată în acest mod este lipsită de valabilitate juridică, violența reprezentând, astfel, un viciu de consimțământ.²

Violența reprezintă un viciu de consimțământ atunci când persoana (subiectul de drept) este amenințată cu un rău în așa fel încât i se insuflă o temere care îl determină să consimtă la încheierea unui act juridic pe care altfel nu l-ar fi încheiat.³

¹ A. E. Giffard, R. Villers, „Droit romain et ancien droit francais”, Paris, 1976, II, p. 264

² C. Herlea, „Drept civil. Teoria generală. Instituțiile fundamentale de drept civil”, Petroșani, 2003 p. 209

³ în acest sens a se vedea O. Ungureanu, „Drept Civil. Introducere”, Ed. Rosetti, 2005, p. 146; C. Herlea, op. cit., p. 209

În literatura juridică de specialitate s-au exprimat puncte de vedere diferite, ilustrând două concepte diferite asupra a ceea ce înseamnă violență viciu de consimțământ. În fapt, se pune în discuție conotația psihică și juridică a amenințării – numai prefigurarea urmărilor unei acțiuni creează starea de temere sau și acțiunea în sine creează aceeași stare, care, până la urmă alterează libertatea voinței victimei?

Într-o primă opinie⁴, ceea ce conduce la anularea actului juridic încheiat sub imperiul violenței este teama determinată de amenințarea cu un rău (de natură fizică sau psihică) insuflată persoanei pentru a încheia un act pe care altfel nu l-ar fi încheiat.

Cea de-a doua opinie⁵, lărgiște accepțiunea violenței, susținând că temerea care determină încheierea actului juridic poate fi provocată nu mai de amenințarea cu un rău de natură fizică ci și prin mijloace fizice de constrângere.

Într-adevăr, prima concepție asupra violenței abordează această noțiune într-un sens restrâns, chiar dacă coincide cu realitatea existentă în viața socio-juridică contemporană. Se remarcă faptul că, violența exercitată prin mijloace fizice de constrângere este considerată violență viciu de consimțământ în doctrina juridică mai veche, pe când cea de factură nouă definește violența numai ca amenințare cu un rău. Explicația acestei poziții doctrinare se regăsește în faptul că violența fizică este foarte rar întâlnită în practica judiciară modernă. În acest context se pune întrebarea dacă putem exclude acest aspect, doar pentru că este rar întâlnit în practică.

Pe aceeași linie de gândire și întorcându-ne la dreptul roman, observăm că, în primă instanță, a fost sancționată din punct de vedere juridic violența caracterizată prin mijloace fizice de constrângere violența morală nefiind recunoscută ca viciu de consimțământ, decât mult mai târziu. Astfel, având în vedere originea indiscutabilă a codurilor civile moderne, oare nu putem concluziona că legea, în vigoare, dorește cuprinderea ambelor aspecte ale amenințării în interpretarea ei? În fapt ambele viciază voința juridică, consimțământul persoanei care încheie actul juridic, violența fizică constând în forța materială, în căi întrebuintate pentru a determina exteriorizarea voinței în sensul dorit, iar cea morală în amenințări exercitate în acest scop. Dacă se acceptă unanim faptul că răul cu acre se amenință poate fi și viitor, cu atât mai mult necesită protecție și sancționare juridică expunerea victimei la un rău imediat, actual, consecutiv amenințării⁶.

Codul civil al Republicii Moldova, când reglementează violența viciu de consimțământ, precizează clar că actul poate fi anulat dacă a fost încheiat în urma constrângerii prin violență fizică sau psihică, în art. 229 alin. 1⁷. În acest caz, este evident că nu mai pot exista interpretări diferite ale legii, în sensul acceptării sau neacceptării violenței exercitată prin mijloace fizice ca fiind viciu de consimțământ.

Existența violenței presupune existența posibilității de a lege, adică existența consimțământului persoanei care cere anularea actului. Cu alte cuvinte, chiar sub imperiul violenței persoana trebuie să aibă posibilitatea de a opta între încheierea actului și neîncheierea lui și producerea răului cu care a fost

⁴ a se vedea în acest sens, Gh. Beleiu, „Drept civil român. Introducere în dreptul civil. Subiectele dreptului civil”, Ed. casa de editură și presă „Șansa” S. R. L., București, 1994, p. 139; Gh. Beleiu, O. Calmuschi, O. Căpățână, Aspasia Cojocaru, T. Pop și O. Sachelarie, „Tratat de drept civil. Partea generală, vol. I, ed. Academiei, București, 1989, p. 180; D. Cosma, „Teoria generală a actului juridic civil”, Ed. Științifică, București, 1969, p.172

⁵ a se vedea T. R. Popescu și P. Anca, „Teoria generală a obligațiilor”, Ed. Științifică, București 1968, p. 60; A. Ionașcu, „Drept civil. Partea generală”, Ed. Didactică și pedagogică, București, 1970, p. 86; B. Stark, „Droit civil. Obligations”, Librairie de la Cour de Cassation, Paris, 1972, p. 429; R. Demouque, „Traite des obligations en general tome I, Librairie Arthur Reussseau, Paris, 1923, p. 492.

⁶ În acest sens, H. Diaconescu, „Violența – viciu al voinței juridice și efectele ei în dreptul civil și penal, cu privire specială la sancțiunea juridică a acesteia” în Revista „Dreptul” nr. 6/2003, p.68

⁷ art. 229 Codul civil al Republicii Moldova precizează (1) „Actul juridic încheiat în urma constrângerii prin violență fizică sau psihică poate fi declarat nul de instanța de judecată chiar și în cazurile când violența a fost exercitată de un terț.

(2) Violența este temei de anulare a actului juridic numai în cazul în care se demonstrează că este de natură să determine o persoană să creadă ea, soțul, o rudă sau o altă persoană apropiată ori patrimoniul lor sunt expuși unui pericol iminent.

(3) În sensul prezentului articol, nu există violență atunci când autorul ei nu a utilizat vreun mijloc ilicit.”

amenințat sau continuarea producerii răului care i-a insuflat temerea. În cazul în care constrângerea, mai ales cea exercitată prin mijloace fizice, este de o asemenea intensitate încât victima nu-i poate rezista, consimțământul este inexistent, iar actul este lovit de nulitate absolută, cum este forțarea mâinii unei persoane de a semna un înscris ce constată un act juridic (de exemplu, cazul în care cel ce exercită constrângerea conduce silit mâna testatorului, determinându-l să întocmească un testament olograf)⁸. Astfel, ori de câte ori violența transformă victima într-un simplu instrument, consimțământul este exclus, iar ceea ce nu există nu poate fi viciat, prin urmare nu suntem în prezența unui viciu de consimțământ.

Dar aceste cazuri de inexistență a consimțământului nu pot fi generalizate și trasă concluzia că orice formă de constrângere prin mijloace fizice este de natură a genera lipsa voinței juridice a persoanei care încheie actul juridic respectiv. De altfel, violența poate fi realizată asupra aceleiași persoane în ambele forme de manifestare, prin trecere de la una la alta – violența fizică realizată prin loviri și rele tratamente poate înceta la un moment dat și se poate transforma într-o violență morală, care o completează pe prima, determinată de teama de a vedea reluate, continuate și implicit agravate, acele acte⁹.

În final, putem concluziona că intenția legii a fost aceea de a da noțiunii de violență un sens mai larg, care să vizeze orice constrângere sau presiune nedreaptă exercitată asupra voinței unei persoane pentru a o determina să încheie un act juridic pe care altfel nu l-ar fi încheiat, deoarece, așa cum s-a remarcat¹⁰, violența desemnează presiunea exercitată nu numai sub forma brutalității fizice, ci și cea a celei morale, psihice.

Câteva precizări sunt necesare înainte de a analiza structura și condițiile de existență ale acestui viciu de consimțământ, precizări referitoare la legătura dintre violență și voința juridică exteriorizată.

Din acest punct de vedere, la o primă analiză, am putea deduce că deosebirea dintre violență și celelalte vicii de consimțământ este faptul că prima (violența) afectează doar exteriorizarea, declararea voinței, elementul social al acesteia, pe când dolul sau eroarea au o acțiune mai profundă, acționând pe parcursul formării voinței interne, voința exteriorizată a persoanei, în aceste situații, fiind de fapt, declararea unei voințe deja deformate, neconformă realității (și determinată de constrângere).

La o analiză mai profundă a procesului de formare a voinței umane, în general, și a voinței juridice, în special, observăm că acest proces este unul unitar și că voința nu poate fi împărțită într-o etapă internă și alta externă. Atât timp cât vorbim despre existența voinței și nu lipsa ei, amenințarea care induce temerea se insinuează în procesul de formare a voinței juridice și se va constitui în motivul determinant care provoacă exteriorizarea voinței în sensul încheierii actului.

Consimțământul reprezintă ultima etapă în formarea voinței juridice și în raport de acesta se analizează, din punct de vedere juridic, existența sau inexistența viciilor de consimțământ. Dar aceasta nu înseamnă că violența are impact numai asupra exteriorizării voinței, în fapt, voința juridică a persoanei s-a format sub influența violenței și a fost exteriorizată în consecință.

Pe de altă parte, cu toate că eroarea și dolul afectează și ele principiul libertății încheierii actelor juridice, violența, prin specificul ei, are impactul cel mai puternic și vizibil asupra acestui principiu al voinței juridice. Din acest punct de vedere, ceea ce deosebește cele trei vicii de consimțământ este intervenția motivului, a cauzei care determină exteriorizarea unei voințe alterate, neconformă realității și voinței interne, reale a victimei.

Nu trebuie să oitem faptul că nu putem analiza existența sau inexistența violenței ca viciu de consimțământ (ca de altfel a nici unui alt viciu de consimțământ), dacă manifestarea de voință a părților (părții) săvârșită în scopul producerii de efecte juridice nu emană de la o persoană cu capacitate de exercițiu, conștientă de faptele sale. Lipsa conștienței implică, în final, inexistența violenței.

⁸ D. Cosma, op. cit., p.173

⁹ H. Diaconescu, op. cit., p. 70

¹⁰ R. Demoque, op. cit., p. 305

Bibliografie selectivă

1. Gh. Beleiu, „Drept civilul român. Introducere în dreptul civil. Subiectele dreptului civil”, Ed. Casa de editură și presă „Șansa” S. R. L., București, 1994
2. D. Cosma, „Teoria generală a actului juridic civil”, Ed. Științifică, București, 1969
3. R. Demouque, „Traite des obligations en general tome I, Librairie Arthur Reusseau, Paris, 1923
4. H. Diaconescu, „Violența – viciu al voinței juridice și efectele ei în dreptul civil și penal, cu privire specială la sancțiunea juridică a acesteia” în Revista „Dreptul” nr. 6/2003
5. C. Herlea, „Drept civil. Teoria generală. Instituțiile fundamentale de drept civil”, Petroșani, 2003
6. O. Ungureanu, „Drept Civil. Introducere”, Ed. Rosetti, 2005